

1.01
Prejeto 16. 11. 2001

UDK 329(497.4)"1941/1945"

Vida Deželak Barič*

Vloga in značaj Osvobodilne fronte slovenskega naroda

IZVLEČEK

Osvobodilna fronta slovenskega naroda (OF) je bila ustanovljena 26. aprila 1941 na izhodiščih predhodnega povezovanja komunistov z levičarskimi skupinami iz liberalnega in katoliškega tabora ter kulturniških krogov. Bila je izraz uporniškega razpoloženja Slovencev, katerega najbolj skrajni izraz je bil oborožen upor okupatorju. OF je imela značaj političnega in vojaškega gibanja. Njen idejnopolitični koncept do napada Nemčije na Sovjetsko zvezo je označevalo nasprotovanje vsem imperializmom in pričakovanje nastopa revolucionarne situacije, po tem datumu pa po navodilih Kominterne protiokupatorski narodnoosvobodilni boj. Ta je vseskozi vseboval tudi socialno vsebino. V OF je imela od vsega začetka odločujočo vlogo Komunistična partija Slovenije, ki je predstavljala tudi organizacijsko hrbenico OF, le-ta pa je povratno krepila organizacijo komunistov.

Ključne besede: Osvobodilna fronta slovenskega naroda (OF), Komunistična partija Slovenije (KPS), revolucija, odpor, narodnoosvobodilni boj

ABSTRACT

THE ROLE AND THE CHARACTER LIBERATION FRONT OF THE SLOVENIAN NATION

The Liberation Front Slovenian Nation (LF) was founded on 26 April 1941 on the basis of the pre-war association of the Communists with the left-wing groups from the Liberal, Catholic and cultural circles. The LF embodied the Slovene spirit of resistance which found its extreme expression in an armed struggle against the occupier. This gave the LF a character of a military as well as a political movement. Its ideo-political programme was originally characterised by an equidistant opposition to any form of imperialism and by the waiting for an opportunity to carry out the revolution. After Germany attacked the Soviet Union, and after being instructed by the Comintern to do so, the LF engaged in the national liberation struggle against the occupiers, to which it attached the social dimension throughout. From the very beginning, the Communist Party of Slovenia not only played a decisive role in the LF but was also its organisational backbone. The LF, in turn, strengthened the Communist organisation.

Key words: Liberation Front of Slovenian Nation (LF), Communist Party of Slovenia (KPS), revolution, resistance, national liberation struggle

* Dr., asistentka doktorica, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: Vida.Dezelak-Baric@guest.arnes.si

Osvobodilna fronta slovenskega naroda (OF) je nastala in nato delovala v času in razmerah svetovnega protifašističnega boja, ko se je med tri okupatorje razdeljen slovenski narod znašel v eni izmed najusodnejših zgodovinskih preizkušenj. Njen osnovni cilj je bil doseči osvoboditev in združitev slovenskega naroda, zato jo lahko označimo kot organizacijo slovenskega narodnega odpora. Toda hkrati je vključevala zahtevo po družbenih spremembah, katere najbolj radikalen nosilec, ne pa edini, je bila Komunistična partija Slovenije (KPS), ki je bila tudi najodločilnejši idejnopolitični dejavnik v OF. Zato se je v OF prepletal narodnoosvobodilni značaj z revolucijskim, kar vse skupaj ustvarja večplastno in s tem precej zapleteno podobo te organizacije. Poleg tega OF ni bila nekakšna statična organizacija in je v štiriletnem vojnem obdobju v primežu partijske strategije in taktike doživljala pomembne spremembe.

Navedeno velja tudi za njeno začetno obdobje delovanja, tj. za leto 1941. Politični razvoj OF v tem letu obeležujeta dve zelo različni obdobji oziroma fazi, med katerima predstavlja zarezo napad nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941.

Prvo frontno obdobje, ki traja od kasneje dogovorjenega datuma ustanovitve OF, tj. 26. aprila 1941, pa do napada Nemčije na Sovjetsko zvezo, ima svojo predzgodovino in korenini že v jesenskih mesecih leta 1940. Takrat je prišlo pod vplivom navodil Kominterne do preusmeritve v politiki Komunistične partije Jugoslavije (KPJ), katere integralni del je bila tudi KPS. Na mesto opuščene politike širokega protifašističnega ljudskofrontnega povezovanja po sklenitvi pakta Hitler-Stalin avgusta 1939 je bila na V. državni konferenci KPJ oktobra 1940 sprejeta usmeritev k sklepanju političnih zavezništev, tj. povezovanja komunistov z opozicijskimi skupinami meščanskih strank.¹ S tem se je komunistična stranka začela osvobajati težkega položaja samoizolacije, v katero jo je pahnila lastna zaostrena razredna politika.

Na osnovi te nove politične usmeritve je KPS takoj po omenjeni partijski konferenci stopila v stik s Tonetom Fajfarjem kot predstavnikom krščansko socialističnega delavstva, v začetku leta 1941 pa še z Josipom Rusom kot predstavnikom Sokola. S povezovanjem komunistov s krščanskimi socialisti in sokoli pa tudi s kulturniki - vsa ta povezava se je udejanjala v Društvu prijateljev Sovjetske zveze - je bila tako neposredno pred nacifašističnim napadom na Kraljevino Jugoslavijo v Sloveniji ustvarjena zasnova kasnejše OF.²

V strategiji komunistov je bila tovrstnim skupinam namenjena vloga privlačevalne sile za širše množice, torej njihovega odtegotvanja od vodstev političnih taborov, katerim so te množice pripadale, v konkretnem primeru katoliškega in liberalnega. Tradicionalna vodstva bi s tem izgubljala množično osnovo, kar bi povzročilo samodejno postopno upadanje njihovega vpliva. V teh skupinah so komunisti prepoznali zaveznike, s pomočjo katerih je mogoče izvesti revolucijo. Tak-

¹ Izvori za istoriju Saveza komunista Jugoslavije. Peta zemaljska konferencija KPJ, I/10. Beograd 1980, str. 236.

² Veljko Rus: Zapiski iz življenja Josipa Rusa. Ljubljana 1992, (dalje: V. Rus, Zapiski iz življenja Josipa Rusa) str. 125-132; Tone Fajfar: Odločitev : spomini in partizanski dnevnik. Ljubljana 1981, str. 19-23; Aleš Bebler: Čez drn in strn: spomini. Koper-Trst 1981, str. 79; Bojan Godeša: Priprave na revolucijo ali NOB? V: Slovenski upor 1941 : Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Ljubljana 1991, str. 76, 77.

šen pomen so jim nato pripisovali tudi po okupaciji oziroma ustanovitvi OF.³

O sami ustanovitvi OF ne vemo prav dosti, kot da se udeleženci sestanka tisti trenutek, ko so se sestali, niso povsem zavedali dolgoročnejšega, zgodovinskega pomena tega sestanka. Od tod tudi npr. še vedno občasne diskusije o pravem imenu Fronte v začetnem obdobju. Umestnost poimenovanja fronte v začetnem obdobju kot Protiimperialistične fronte (PIF) je vsekakor utemeljena v njeni idejnopolitični vsebini. To prvo obdobje namreč predstavlja kontinuiteto z obdobjem od V. državne konference KPJ dalje, ko je bila sprejeta ocena o imperialističnem značaju druge svetovne vojne in ekvidistančni odgovornosti vseh imperializmov zanj - se pravi nemškega, italijanskega, angleškega in francoskega imperializma.⁴

Takšne ocene so se komunisti držali tudi po nacifašističnem napadu na Jugoslavijo 6. aprila 1941, pa vse tja do pritegnitve Sovjetske zveze v svetovni spopad 22. junija 1941. In v takšnih okoliščinah je bila ustanovljena Fronta. Glede na to, da so bili pobudniki njene ustanovitve komunisti s Kidričem na čelu, je le-ta nujno morala nositi pečat njihovih idejnopolitičnih opredelitev.

Značilno je, da v prvem obdobju, obdobju Protiimperialistične fronte, nekomunistične ustanovne frontne skupine sploh ne pridejo do izraza, s tem pa je precej medla tudi sama Fronta. Večino političnega dela namreč opravljajo sami komunisti, v svojem imenu, ki mu seveda dajejo prepoznavno usmeritev v skladu s svojimi prej naznačenimi opredelitvami. To je bilo javno opazno najbolj v njihovem agitacijsko-propagandnem delovanju prek tiska, tj. letakov in časopisa "Slovenski poročevalec", nekdanjega partijskega glasila na ljudskofrontnih izhodiščih, ki so ga komunisti maja 1941 obnovili kot glasilo PIF, nato pa je postalo glasilo OF. Vendar "Slovenski poročevalec" v začetku ni bil natančneje razpoznaven in je dobil šele septembra 1941 označbo: Informacijski vestnik Osvobodilne fronte.

V izraziti komunistični pobudi je mogoče iskati enega izmed pomembnejših vzrokov, da Fronta v začetnem obdobju ni doživljala večjega razmaha. Značilno je npr., da Fronta ob ustanovitvi niti ne izda proglasa v lastnem imenu, pač pa v imenu KPS, čeprav nekateri udeleženci ustanovnega sestanka s tem niso bili najbolj zadovoljni.⁵ Tako najdemo prve omembe osnovnih programskih točk novoustanovljene organizacije v proglasu CK KPS konec aprila 1941. Le-ta ob ugotovitvi, da so Slovenci doživeli "najhujšo nesrečo, ki lahko zadene narod", poziva Slovence, tudi primorske in koroške, v skupno "narodno fronto proti imperialističnim okupatorjem in zatiralcem" ter postavlja naslednja gesla: proti razkosaanju in zaslužnjevanju Slovenije; za osvoboditev, neodvisnost in združitev slovenskega naroda; za slogo in enotnost jugoslovanskih in balkanskih narodov; za bratsko skupnost svobodnih in enakopravnih narodov; proti imperialistični vojni; za pravico slehernega naroda do samoodločbe. Ob tem še poziva na odpor proti konkretnim ukrepom, ki jih je prinesla okupacija: proti nasilju in preganjanju, raznarodovanju, kulturnemu zatiranju, zapostavljanju slovenskega jezika, odpuščanju slovenskega uradništva, druginji, pomanjkanju, rekvizicijam, krivični zamenjavi denarja, uni-

³ Takšno komunistično pojmovanje vloge zaveznikov je npr. neposredno navedeno v t.i. dolomitski izjavi, kjer je v zvezi s krščanskimi socialisti rečeno, da ostaja njihovo vodstvo "idejno vodstvo prehajanja slovenskih katoliških množic na napredne pozicije in njihovega sodelovanja na takih pozicijah".

⁴ Peta zemaljska konferenca KPJ, str. 221.

⁵ V. Rus, Zapiski iz življenja Josipa Rusa, str. 138.

čevanju domače industrije in obrti itd. Letak se je posebej obračal na komuniste, katerim je sporočal, da je politika vseh meščanskih strank doživela popoln polom, ter da je edino KPS poklicana voditi osvobodilni boj slovenskega naroda do njegove zmage, njena dolžnost pa je ustvarjati enotnost delavstva, trdno zvezo delavcev in kmetov in "močno osvobodilno fronto (pisano z malo začetnico, op. p.) vsega slovenskega naroda". Upanje za rešitev vseh nacionalno in socialno zatiranih narodov je videl v skupnem boju narodov Jugoslavije in Balkana, delavskega razreda vsega sveta ("ki nikdar v zgodovini še ni položil orožja"), zatiranih in kolonialnih narodov, predvsem pa v obstoju "orjaške in nepremagljive sile dvestomilijonskega sovjetskega ljudstva, ki z boljševiško partijo na čelu in pod genialnim vodstvom velikega Stalina gradi komunizem in uresničuje ideale najnaprednejših duhov zgodovine človeštva".⁶

V prvem obdobju so Fronti dajali prepoznaven pečat komunisti s svojim pričakovanjem, da bo vojna oslabil imperializme vseh vrst in pospešila revolucijo. Pričakovali so, da se bodo revolucionarni procesi začeli najhitreje sproščati v Nemčiji in Italiji, od tu pa se razširili po vsej Evropi in še dlje. Zato so izdali več letakov, v katerih so pozivali nemške, italijanske in madžarske vojake, naj se jim pridružijo v skupnem boju, ter jim dopovedovali, da so tudi oni žrtve lastnih kapitalistov in imperialistov, da od zaslužjenja drugih narodov njihovi narodi ne bodo imeli nobene koristi, temveč bodo tudi sami izpostavljeni vedno večjemu brezpravju - skratka, da ta vojna ni njihova vojna. V že omenjenem letaku CK KPS iz konca aprila beremo npr.: "Vaši najhujši sovražniki so nemški in italijanski imperialistični mogotci, ki so vas poslali v to nesmiselno imperialistično vojno. To so tudi naši najhujši sovražniki. Naša borba je zato tudi vaša borba. Združimo svoje sile v tej borbi proti imperializmu, za mir med narodi. Ne poslušajte svojih oblastnikov, ki vas bodo pognali dušit našo pravično osvobodilno borbo."⁷

Komunisti so željno pričakovali znamenja, ki bi napovedovala krizo v imperialistično vojno vpletenih držav in s tem nastajanje revolucionarnih razmer. Iz vesti o težkih delovnih razmerah delavstva v Porurju, o pomanjkanju delovne sile in pojavih lakote tam je npr. Slovenski poročevalec hitro zaključil naslednje: "Delavstvo je nacional-socialistične in kapitalistične tiranije do grla sito. Revolucionarne energije v Nemčiji se kopičijo in dozorevajo."⁸ Slovenski poročevalec je tudi poročal, kako so italijanski vojaki v Ljubljani z odobravanjem brali in med seboj širili letake, ki jim jih je razdelila KPS v italijanskem jeziku. V takšni reakciji je Slovenski poročevalec videl dokaz trhlости italijanskega fašizma in imperializma.⁹

Zato nas ne sme presenetiti, če npr. najdemo v Slovenskem poročevalcu v tem obdobju objavljen tudi kar čustveno obarvan dopis kot je dopis iz ljutomerske okolice, ki opisuje izganjanje tamkajšnjih prebivalcev v Neodvisno državo Hrvatsko, njihovo tragično usodo in pretresljive prizore poslavljanja kmetov od rodne grude, kar da je bilo tako ganljivo, da so tudi nemški vojaki, zadolženi za njihov izgon, imeli ob tem prizoru solze v očeh.¹⁰

Ustrezno o imperialističnemu značaju vojne in pričakovanju revolucije so

⁶ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1 (dalje: DLR I). Ljubljana 1962, dok. št. 6., str. 23-29.

⁷ DLR I, dok. št. 6, str. 29.

⁸ Slovenski poročevalec, 15. 6. 1941, št. 3; *Položaj delavstva v Porurju*.

⁹ Slovenski poročevalec, 22. 6. 1941, št. 4; *Komunistični letaki med italijanskimi vojaki!*

¹⁰ Slovenski poročevalec, 22. 6. 1941, št. 4; *V ljutomerski okolici*.

komunisti in PIF ocenjevali domače razmere in odgovornost dotedanjih nosilcev oblasti za hiter zlom Jugoslavije. Zanje je to bila "kapitalistična gospoda, ki je s svojo izkoriščevalsko, zatiralno, koruptno in izdajalsko notranjo ter zunanjo politiko /.../ izpodkopavala obrambno silo Jugoslavije", bila odgovorna za njen nečasten vojaški zlom, in ki je svoje ravnanje vedno uravnavala s tem, kar ji je narekovala "korist njihovega žepa in razreda", kakor je bilo rečeno v uvodnem članku prve številke Slovenskega poročevalca "Naša nesreča in naša vera!". Tako ostre sodbe, tudi razredno utemeljene, kažejo na veliko odklonilnost PIF in predvsem komunistov do dotedanjih državno-političnih vodstev; seveda je obstajala enaka odbojnost tudi v obratni smeri, kar so ob napadu na Jugoslavijo neposredno izkusili komunisti ob svojih neuspešnih prizadevanjih, da se vključijo v Narodni svet pod predsedstvom bana dr. Marka Natlačena.¹¹ Lojalnost okupacijskim oblastem so enačili z narodnim izdajstvom in s tem dodatno spodbujali nerazpoloženje ali kar srd med Slovenci do nekdanjih nosilcev oblasti in do ureditve predvojne Jugoslavije. Izjemno povedna je napoved v navedenem članku, namreč da se je "preteklost prelomila", kar pomeni, da ni vrnitve na stare razmere, da bo na skorajšnjih razvalinah imperializma nastal nov svet, svet brez izkoriščanja delovnih ljudi in zatiranja narodov. Zato je bodril Slovence, naj se pridružijo "grobarjem" imperializma, delu za socialno in nacionalno osvoboditev.¹²

Ta misel je nato ponovljena v znanih "Geslih našega osvobodilnega boja", sprejetih na prvem zasedanju vrhovnega plenuma OF 15. junija 1941, objavljenih pa prav na dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo. V njihovi peti točki je rečeno: "Kdor je za osvoboditev slovenskega naroda, ta se mora boriti tako proti nemško-italijanskemu imperializmu, ki je konkretna forma imperializma na naših tleh, kakor proti propagandi angleško-amerikanskih imperialistov, ki se trudijo ohraniti kapitalizem in imperializem, to se pravi izvor in pogoje za nacionalno zatiranje..."¹³

Protiimperialistična usmeritev Fronte, ki je izrazito nekritično, s stališča poznavanja dejanskega stanja razmer v vrstah komunistov pa zavajajoče, dajala prednost Sovjetski zvezi, se je znašla v protislovnem položaju, saj je videla rešitev v formalno še vedno Hitlerjevem zavezniku. Takšen položaj je bil mučen predvsem za komuniste, ki so bili zavezani usmeritvi Kominterne oziroma državnim interesom Stalina in načelno že sprejete odločitve o oboroženem uporu še niso smeli uresničevati, temveč so se nanjo lahko le pripravljali. Obenem so izkustveno spoznavali, ko so okupatorjeve aretacije zajele tudi njihove člane, da je zaveznik njihovega zaveznika dejansko njihov glavni sovražnik.

Šele napad na SZ je spodbudil širši razmah Fronte. Sovjetska zveza je vojno proglasila kot vojno za obrambo domovine in pozvala vse protifašistične sile na boj proti fašizmu. Kominterna je v teh spremenjenih okoliščinah jugoslovanskim komunistom naročila, da je zapoved časa voditi osvobodilni boj proti fašizmu (imperializma ne omenja več!) in ne izvedba socialistične revolucije.¹⁴ S spremembo ocene značaja vojne se je tudi PIF preimenovala v Osvobodilno fronto slovenskega

¹¹ Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, knjiga 1. Ljubljana 1960, str. 49.

¹² DLR I, dok. št. 8, str. 36.

¹³ DLR I, dok. št. 10, str. 42.

¹⁴ Dokumenti centralnih organa KPJ. NOR i revolucija 1941-1945, knjiga 1. Beograd 1985, dok. št. 11.

slovenskega naroda, Anglija in ZDA pa sta nenadoma postali njeni protifašistični zaveznici. V dokumentih se organizacija pod imenom "Osvobodilna fronta sloven-

skega naroda" prvič eksplicitno pojavi v članku "Gigantski boj za svobodo narodov", objavljenem v Slovenskem poročevalcu z dne 28. junija 1941.

Oblikovanje in utrjevanje OF tako z organizacijskega, programskega kot akcijskega stališča je potekalo postopoma. Na eni strani je potekal daljši, več mesecev trajajoč proces organizacijske konsolidacije na dveh ravneh - tj. v vrhu organizacije in na terenu. Ustanovnim skupinam, tj. komunistični, krščanskosocialistični, sokolski in kulturniški, so se postopoma pridruževale številne skupine, ki so delegirale svoje predstavnike v Vrhovni plenum OF, medtem ko je bil IOOF sestavljen samo iz predstavnikov ustanovnih skupin kot najpomembnejšega jedra OF. Vodstvo OF dobi trdno zasnovo poleti, tj. z oblikovanjem IOOF na drugem zasedanju Vrhovnega plenuma 28. julija 1941, sicer pa se je v plenumski sestavi sestalo v letu 1941 kar štirikrat. Poletni in jesenski meseci so bili v znamenju intenzivnih prizadevanj večine članov IOOF, ne samo komunistov, da pritegnejo v OF čim več skupin. Pri tem so bili precej uspešni, v posameznih primerih pa zaradi komunistične prevlade v OF in zaradi nestrinjanja s takojšnjim oboroženim uporom tudi neuspešni. Zaradi tega npr. Edvard Kocbek ni uspel pridobiti katoliške sredine Andrej Gosar-Jakob Šolar. Število vseh skupin naj bi na koncu znašalo okoli 20. Od teh so skupino Črtomira Nagodeta ob zaostritvi odnosov med partizani in četniki Draže Mihailovića konec leta 1941 izključili, medtem ko so vse ostale skupine ostale v OF. Skupine, med katerimi pa ni bilo nobene predvojne stranke, so bile zelo raznolike tako glede na politično preteklost, svetovnonazorsko usmeritev, pa tudi glede na številčnost. Med njimi so imele nekatere po več tisoč članov (krščanski socialisti, sokoli, Društvo kmečkih fantov in deklet), najmanjša, t.i. ministrska skupina pa le 3 člane. Med njimi najdemo npr. tudi Jugoslovansko žensko zvezo, ki je s svojo pojavnostjo potrjevala Frontin odobravajoč pogled na žensko vlogo v družbenopolitičnem življenju.¹⁵

Komunistična partija Slovenije ni bila najštevilčnejša skupina v OF in je ob začetku vojne štela okoli 1200 članov. Vendar je predstavljala najbolj trdno organizirano, disciplinirano, v ilegalnem delu preizkušeno, s tehnično infrastrukturo oskrbljeno, in s tem najbolj učinkovito skupino. Te značilnosti komunistične organizacije so povzročale pri ostalih skupinah nekakšno samoumevno priznavanje vodilne vloge komunistom in sprva, vsaj pri nekaterih, kar precejšnje mero navdušenja nad njimi oziroma občudovanja. Takšen odnos prepričljivo izpoveduje Kocbekov govor na sestanku predstavnikov krščanskosocialistične in komunistične skupine 14. novembra 1941, kjer je izjavil: "Komunistični partiji Slovenije je v Osvobodilni fronti pripadla velika vloga materializacije vprašanj, dajanja pravilne zgodovinske, družbene in politične orientacije, pripadla ji je premoč v izkušnji ilegalnega dela. Posamezni komunisti ste nam postali vzor nesebičnega dela, neutrudne požrtvovalnosti, zgled znanja in živa vest. Do vas smo dobili občudujoče

¹⁵ O skupinah v OF glej M. Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 1, str. 95-153; Boris Kidrič: Kratak obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji (1944). V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, (dalje: Kidrič, Kratak obris OF) str. 12-31; France Škerl: Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja. V: Zgodovinski časopis, 1951, št. 1-4, str. 7-86.

razmerje, tako do vas kot oseb kakor do vas kot predstavnikov revolucionarne volje."¹⁶

Za komuniste sta imeli največji pomen in vrednost krščanskosocialistična in sokolska skupina, o katerih je Kidrič v znanem poročilu za Moskvo leta 1944 zapisal, da sta poleg kulturniške skupine od sklenitve akcijskega sporazuma pred vojno v mnogočem predstavljali izhodišče za "globlje izpremembe v slovenskem političnem in javnem življenju", se pravi za revolucionarno preobrazbo, ter da sta "po eni strani tvorili zvezo s slovensko politično tradicijo, po drugi strani pa odražali proces prehajanja slovenskih ljudskih množic na borbene demokratične pozicije".¹⁷ S tema dvema skupinama so komunisti sestavljali odbore OF na višjih ravneh na paritetni osnovi in s tem uveljavljali elemente koalicijskega značaja.

Množica skupin, združenih v OF, je ustvarjala podobo množičnosti same organizacije. Hiter razvoj OF je presenetil celo same komuniste, in nekateri med njimi naj bi bili nad takšnim razvojem celo zaskrbljeni. Josip Rus npr. navaja, da je takšen pojav zaznal pri Kardelju.¹⁸ Da ni šlo samo za Rusov subjektivni občutek glede določene mere zaskrbljenosti nekaterih komunistov nad OF, potrjuje tudi Kardeljovo pismo s Hrvaške Titu iz začetka avgusta 1941, kjer omenja prejem osnutka proglaša Osvobodilne fronte s preveč poudarjeno pohvalo Anglije, ki da ga je moral zato popraviti. Ob tem Kardelj dodaja: "Ker pa je tam ustanovljena Osvobodilna fronta, se napake lahko ponovijo". Šlo je torej za skrb, kako partiji zagotoviti v Osvobodilni fronti uveljavljanje lastne linije. V istem poročilu pa z zadovoljstvom poroča o poteku drugega zasedanja Vrhovnega plenuma OF, na katerem niso navdušujoče pozdravili le boja Sovjetske zveze, ampak tudi socializem, o iskrenem sodelovanju skupin v OF in o izvolitvi izvršnega odbora OF, v katerem so komunisti dobili dva predstavnika (Boris Kidrič, Edvard Kardelj), medtem ko so ostale skupine dobile le po enega (krščanske socialiste je predstavljala Tone Fajfar, sokole Josip Rus, kulturne delavce Josip Vidmar).¹⁹

Že v juliju, ko je v članku "K dejanjem" Kidrič pisal o globokem bojvnem prepovedu, ki da ga doživlja slovenski narod v znamenju osvobodilnega boja pod vodstvom "ljudskih moči", je zatrjeval, da se je OF tako okrepila, da jo "smemo po vsej pravici imenovati za edinega slovenskega predstavitelja", in odrekal takšno vlogo "fašistovskemu sosvetu". S tem je opozoril na uspešen vstop OF v izpraznjen politični prostor, ki je nastal zaradi protiokupatorske nedejavnosti vodstev predvojnih političnih strank. Obenem je zagotavljal, da so vrata OF odprta za vsakega "zavednega Slovenca, za vsako skupino, ki se želi udeležiti osvobodilnega boja proti fašističnim zatiralcem", in ugotavljal, da kdorkoli stoji ob strani, "ta izloča sam sebe iz najbolj življenjske manifestacije slovenske narodne in osvobodilne zavesti ter skupnosti. Kdor pa bi kakorkoli želel razrušiti sveto in nedotakljivo OF slovenskega naroda, ta bi se s samim takim dejanjem uvrstil med izdajalske pomočnike fašistovskih zločincev."²⁰

S konstituiranjem Vrhovnega plenuma OF v Slovenski narodnoosvobodilni

¹⁶ Edvard Kocbek: Pred viharjem. Ljubljana 1980, str. 151.

¹⁷ B. Kidrič: Kratek obris OF, str. 11.

¹⁸ V. Rus, Zapiski iz življenja Josipa Rusa, str. 146.

¹⁹ Zbrana dela Edvarda Kardelja (urednik Tone Ferenc), knjiga 5, dok. št. 2, tipkopis; hrani knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino.

²⁰ DLR I, dok. št. 13, str. 50.

odbor 16. septembra 1941, s čimer je OF začela dobivati prvine ljudske oblasti, pa je bil sprejet sklep, da le-ta "za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju." Hkrati je razglasil za škodljivo vsako organiziranje zunaj okvira OF.²¹ S tem je OF monopolizirala pravico vodenja protiokupatorskega boja, a je k temu treba pripomniti, da bi takšni razglasi ostali brezpredmetni, če bi se v tistem času pojavila ustrezno močna vzporedna vojaško-politična pobuda.

Organizacijsko utrjevanje v širšem obsegu, se pravi tudi na terenu prek terenskih odborov OF, je potekalo nekoliko počasneje kakor bi lahko sodili na osnovi gornjih optimističnih Kidričevih zatrjevanj. Kaže, da so mrežo terenskih organizacij in odborov nižje stopnje začeli intenzivneje razpredati šele v drugi polovici poletja, saj so npr. še v začetku septembra ugotavljali, da organizacija pogosto zaostaja za političnim obsegom OF in da je treba vzporedno s krepitvijo zavestne discipline vseh pripadnikov osvobodilnega gibanja krepiti tudi organizacijsko mrežo.²²

Največji razmah je snovanje odborov OF doživelo v Ljubljani, kjer so poleg terenskih ustanavljali tudi t.i. matične odbore, vanje pa so se vključevali tako delavski kot meščanski sloji. Vodstvo OF je poudarjalo, da pridobiva OF vsenarodni značaj šele z množično zasidranostjo na terenu, saj je šele takrat usposobljena opravljati množično politično delo, širiti organizacijo z novimi pripadniki, širiti prepričanje o nujnosti oboroženega nastopanja proti okupatorju in vršiti množičen moralni pritisk na Slovence, da se pridružijo OF in hkrati odkrivati nasprotnike, rekrutirati vedno nove partizanske borce, nuditi partizanskim enotam moralno in materialno oporo, zbirati materialna in denarna sredstva nasploh za potrebe osvobodilnega gibanja itd.²³

Program OF, ki se je postopoma oblikoval skozi večmesečne in intenzivne diskusije vodstva OF, je bil izoblikovan do konca leta 1941 in formuliran v devetih t.i. temeljnih točkah, objavljen pa v začetku januarja 1942. V posameznih točkah ni bil povsem dorečen oziroma jasen, a povsem nesporno je na prvo mesto postavljal zahtevo po brezkompromisnem boju proti okupatorju. Ta zahteva je bila osnovni skupni imenovalac vseh skupin, ki so se vključile v OF, oziroma sploh predpogoj članstva v OF. Dalje je postavljala zahtevo po samoodločbi slovenskega naroda, boju za združitev vseh Slovencev in napovedal, da bo po končani vojni prevzela oblast OF kot celota ter uvedla "dosledno ljudsko demokracijo".²⁴

Velik in odločilen delež pri organiziranju protiokupatorske dejavnosti tako v političnem kot vojaškem pogledu so prevzeli komunisti sami. Tu je njihov delež nesporen, čeprav nikakor ne gre zmanjševati vloge ostalih skupin v OF. Zdi se, da sta bili v začetni fazi obe strani v precej enaki meri odvisni druga od druge, oziroma potrebni druga drugi. Zato so bili tudi odnosi med komunisti in ostalimi skupinami v tem času mnogo bolj strpni ali vsaj odkriti. To je bil čas, ko so komunisti zagotavljali ostalim skupinam lojalnost, kakor lahko razberemo iz Kocbekovih dnevniških zapiskov, in ne obratno, kot se je dogajalo kasneje. Obstajala

²¹ DLR I, dok. št. 38, str. 116.

²² Slovenski poročevalec, 6. 9. 1941, št. 16; *Za našo narodno disciplino*.

²³ DLR I, dok. št. 31; str. 98-101; *ŠE. Kardelj: V partizane*; dok. št. 37, str. 114-115; *ŠB. Kidrič: Vsenarodni značaj Osvobodilne fronte*.

²⁴ DLR I, dok. št. 111, str. 255-256.

je precej visoka stopnja medsebojnega zaupanja kljub občasnim napetostim, kakor se je npr. zgodilo ob enostranskem imenovanju glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 22. junija 1941 s strani CK KPS, ki je ostale skupine naknadno postavil pred dejstvo že sprejetih kadrovskih rešitev. Tako se je že v samem začetku

jasno pokazala praksa t.i. pobudniške vloge oziroma komunističnega prehitevanja ostalih skupin.

Ko govorimo o medsebojnem zaupanju, pa je vendarle treba reči, da je le-tega narekovala tudi nuja, ustvarjalo pa tudi posebno psihološko ozračje v tistih mesecih. Kar zadeva komuniste, drži, da je nezaupanje do političnih zaveznikov nekako sestavni del njihove politične filozofije. Zato pri njih o apriornem zaupanju ne moremo govoriti. Konec koncev tudi lojalnostnih izjav ne bi bilo treba sprejemati, če bi obstajalo pristno medsebojno zaupanje. Vsekakor pa je bila lojalnost pomembno vodilo v medskupinskih odnosih in pogoj za trdno enotnost OF vsaj v tem prvem obdobju, saj je bilo to načelo celo sprejeto med temeljne točke OF, v začetku januarja 1942 pa so skupine podpisale tudi posebno izjavo o medsebojni lojalnosti in neomajni pripadnosti OF.²⁵

Skupine v OF so komunistom priznavale dejansko vodilno vlogo od samega začetka, toda realno je bilo pričakovati, da se bodo različni pogledi, interesi, nesoglasja in trenja v precej raznorodni organizaciji slej ko prej pojavili in ogrozili partijski primat. Partija se je tu že na samem začetku zavarovala, in sicer tako, da je najvitalnejše sektorje v bolj ali manj izključni meri pridržala sebi, oziroma si jih prisvojila. Šlo je predvsem za tehniko (s katero je partija razpolagala že pred vojno, jo dala med vojno na voljo osvobodilnemu gibanju, si s tem zagotovila agitacijsko-propagandni primat, ostale skupine pa spravila v položaj odvisnosti, ker le-te niso vzpostavljale lastnih - od partije neodvisnih zmogljivosti),²⁶ dalje je šlo za vojsko (pri njenem organiziranju je partija sicer imela odločilno vlogo, in je delež komunistov med partizanskimi borci znašal 40 odstotkov, nesorazmerni večji delež nasproti navedenemu razmerju pa je bil delež pri zasedanju vodstvenih položajev),²⁷ in končno je šlo še za varnostnoobveščevalno službo, ki jo je CK KPS ustanovil avgusta 1941 mimo IOOF, čeprav je uradno nosila naziv VOS OF (po politični pripadnosti njenih vodstvenih članov ter z vidika razpolagalne pravice je bila VOS večinsko partijska organizacija).²⁸ Zaradi tega OF nikoli ni bila združenje enakovrednih in enakopravnih skupin, vsaj kar zadeva razpolaganje s politično močjo.

Z izjemno angažiranostjo komunistov, saj se njihova pobudniška vloga ni omejevala na idejno-deklarativno raven, temveč je bila konkretno akcijska, organizatorična, si je KPS avtomatično ustvarila določene predprave, katerim so ostali težko oporekali ali, kakor je takšno stanje v prisposodbi predstavil Kidrič na partijski konferenci na Cinku julija 1942, je to nujno vključevalo moralno načelo, da

²⁵ DLR I, dok. št. 112, str. 256.

²⁶ Jože Krall: Partizanske tiskarne na Slovenskem, I: osrednje tiskarne. Ljubljana 1972, str. 14-16.

²⁷ Vida Deželak-Barič: Vloga, metode in mesto Komunistične partije Slovenije v organiziranju oboroženega upora leta 1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1992, str. 93-108.

²⁸ Irena Mrvič: Obveščevalno varnostna služba OF. V: Slovenski upor 1941 : Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja, str. 271-276.

tisti, ki seje, tudi žanje.²⁹

S tem ko je OF sprejela koncept takojšnjega oboroženega zoperstavljanja okupatorju in ga začela tudi uresničevati, je ostale politične tabore in skupine zunaj OF glede iskanja drugačnega možnega načina preživetja okupacije postavila pred izvršeno dejstvo. Okupatorjevo nasilje in uresničevanje njegovih raznarodovalnih načrtov sta privedla do vsaj delnega pritrjevanja tej odločitvi. OF je postopoma postajala množična organizacija in gibanje, ki je odražala množično protiokupatorsko razpoloženje in pripravljenost na odpor okupatorju tudi v najbolj radikalni obliki, tj. oboroženem nastopu. Zato je imela značaj političnega in vojaškega gibanja. Omogočala je stabilnejše vodenje protiokupatorske dejavnosti in se s tem potrdila kot prednost v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi pokrajinami, kjer takšne organizacije niso poznali. Vsaj občasno ji je uspelo brzdati pretirano revolucionarno vnemo in sektaštvo v vrstah komunistov. Komunisti so predstavljali organizacijsko hrbtenico OF in tako pomembno prispevali k širitvi OF, le-ta pa je povratno krepila komunistično organizacijo in s tem revolucijske perspektive; ali kakor je opredelil njeno vlogo Miha Marinko na prvem povojnem partijskem kongresu leta 1948: "Osvobodilna fronta kot vseljudsko gibanje za osvoboditev našega naroda izpod jarma fašističnih okupatorjev in proti nacionalnemu izdajstvu reakcionarne buržoazije je potemtakem postala posoda naše ljudske revolucije, ki jo je vodila Komunistična partija."³⁰

Vida Deželak Barič

THE ROLE AND CHARACTER OF THE SLOVENE LIBERATION FRONT OF SLOVENIAN
NATION

S u m m a r y

The Slovene Liberation Front (LF) was an embodiment of the Slovene spirit of resistance. The most radical expression of this spirit was the armed struggle against the occupiers, which gave the LF the character of a military as well as a political movement. In accordance with its programme articles, the LF fostered, mobilised and co-ordinated the people's hostile disposition towards the occupiers as well as supporting the partisan movement both politically and materially.

The Liberation Front, which developed on the basis of a previous association of the Communists with the Christian socialists and the left wing of Sokol, was formally founded on 26 April 1941. Originally called the Anti-imperialist Front, in the first period of the occupation, the LF surpassed its 'anti-imperialist' phase (directed against German, Italian and English imperialism) and after the German invasion of the Soviet Union, following the instructions of the Comintern, redirected its struggle against the Fascist and Nazi occupiers.

Although the endeavours for national liberation were not devoid of the tendencies for radical social reform, these were not excessively emphasised by the LF in order to secure a broad popular support for the struggle against the occupiers.

In the development of the LF, 1941 was a year of gradual structural consolidation and programme devising. Through this it succeeded in filling the political vacuum that had been created by the inactivity of the traditional political parties with regards to resisting the occupiers. The Communist Party of Slovenia endeavoured to give the LF an all-national character and significance by trying to persuade various political groups to join it. While refusing the cooperation of the leaderships of the traditional parties, it concentrated on the Christian Socialists and the Sokol as the representatives of the Catholic and liberal political camps, seeing in them a potential for massive recruitment.

The programme of the LF which took shape by the end of 1941, although still lacking clarity and

²⁹ DLR II, Ljubljana 1964, dok. št. 98, str. 263.

³⁰ Miha Marinko: Politično poročilo centralnega komiteja KPS. II. kongres Komunistične partije Slovenije. Ljubljana 1949, str. 64.

definition in some points, contained the demands for self-determination of the Slovene nation, for an uncompromising struggle against the occupiers and for a unified Slovenia. It also announced the seizure of power by the LF and the introduction of a 'consistent people's democracy'.

The LF gradually developed into a massive organisation with governing attributes. Although, at its higher levels, there were elements of coalition between its main constituent groups, the leading role of the Communists was undisputed from the outset. While the principle of loyalty was, at least in the beginning and to some extent, respected by all the groups including the Communists, this did not deter the latter from pursuing their own political interests. The Communists were the organisational backbone of the LF and thereby contributed significantly to its expansion. The LF, in turn, strengthened the Communist organisation and, consequently, its revolutionary prospects.